

ИНТЕРВЈУ

Роузмери Саливан,
књижевница

Сећања са лица места

„Многи вредни подаци су иза врата на која треба куцати и неколико пута. Постоје стварности које као да су исход фикције, а биографија, у том смислу, има корективну улогу која публици изнова указује на вишеслојност и (не)вероватност људског живота и сећања о њему“

Ексклузивно за *Елементе* из Торонта

РАЗГОВАРАО:

Дарко Донеvски

РОУЗМЕРИ САЛИВАН САМ УПОЗНАО сасвим случајно, на Палмерстон булевару у Торонту („Срећне случајности су моје друго име“, рећи ће ми касније). Палмерстон је све само не обичан булевар. Простран и омамљиво тих, испреплетан је дубоком храстовином и јаворовином чије се јастучасте крошње стапају у висећи, зелени врт. У време јунских сунчевих залазака он је позорница за извођење музичког репертоара кардинала и детлића, док је ракунима полигон за лежерна претрчавања преко тек окопаних уличних башти. Палмерстон булевар је зато више налик улазу у џунглу неголи асфалтном рукавцу који води ка самом центру вишемиллионског града. Истовремено, са последњим траговима дневне светлости, као далеки дланови који машу тој џунгли, назире се силуете виртуозних веверичјих скакутања. У време глобалне пандемије, маскираних људи и одмаскираних дрвореда, један горостасни црвени јавор није могао проћи незапажено. Породица тек стасалих беба веверица

угњеждених у снажној, ижцигљалој грани, знатичељно је вршила прва испитивања света око себе. На травњаку који окружује стабло, такође привучене пажњом малих животиња, седеле су две жене. „Замолиле смо градско зеленило да не посече ту грану, радо су нам изашли у сусрет. Ја сам Лори, а ово је моја тетка, Роузмери Саливан“, рекла је.

„Тетка очито ирског порекла, која много воли случајне сусрете“, добацила је Саливан.

Наредни сусрет са Роузмери био је мање случајан: договорили смо да седимо на балкону њене зграде и причамо о њеном стваралаштву. Саливан, професорка емерита Универзитета у Торонту, неуморна уредница многих антологијских издања северноамеричке литературе и пасионирани истраживач људских прича, сервисира је домаћу питу по старом рецепту из Квебека („Пита је за дуге разговоре, а вино за занимљиве дивергенције“, рекла је).

Роузмери Саливан је један од најцењенијих гласова модерне канадске књижевности, ауторка коју је критика уврстила међу најзначајније биографе на енглеском језику. Рођена 1947. у градићу Валои, близу Монтреала, студирала је

енглески језик и књижевност на Мекгил универзитету у Монреалу. Докторске студије из књижевности завршила је на Универзитету Сасекс у Великој Британији, након чега одлази у Француску где започиње прве академске ангажмане. Била је најпре асистенткиња на Универзитету у Дижону, касније и у Бордоу („Неко овде може закључити како сам бирала само места са квалитетним винима!“). Након што се вратила у Канаду, изабрана је за редовног професора на Универзитету у Торонту. („Било је то узбудљиво време, стварали смо модерну канадску књижевност.“) Саливен припада плодној генерацији канадских књижевника заједно са нобеловком Алис Манро, Маргарет Атвуд, Мајклом Ондатјеом, Гвендолин Мекјуан, рокером Нилом Јангом и другима. Крајем седамдесетих година прошлог века, започиње сарадњу са Амнести интернешенелом, познатом организацијом која се залаже за поштовање људских права. У годинама које су следиле путовала је у државе под диктатурама (Никарагва, Гватемала, Чиле, Чехословачка) што ју је

мотивисало да организује прву међународну конференцију за писце-дисиденте. Последњих десетак година Роузмери Саливан је освојила прегршт вредних признања за свој темељни рад на биографијама и антологијама. Нека од њих су награде канадског краљевског друштва за допринос у области биографија, као и годишња награда града Торонта. Дело *Силаинова кћи* 2016. године јој доноси награду Плутарх, која се годишње додељује за најбољу биографију у свету, као и престижне награде Фонда „Хилари Вестон“ и Канадског књижевног друштва.

Почели сте своју литерарну каријеру пишући поезију. Како је дошло до тога да се профилишете као писац истраживачких биографија и антологија?

Лирика је леп почетак (смех). Мислим да ме поетски занос никад није напустио, поезија је нешто што у мом стваралаштву вертикално

ИЛУСТРАЦИЈЕ: Ђорђе Балмазовић / шкарт

еволуира. Сматрам да је и писање биографија делом поезија. У својој докторској тези сам анализирао поезију једног од најутицајнијих америчких песника 20. века Теодора Роткеа, а 1986. године сам објавила своју прву књигу песама под називом *The space a poem takes*. За њу сам добила награду за најбољу збирку поезије објављену у Канади. Касније сам објављивала још поезије, али мој контакт са истраживачким биографијама и антологијама је активно започео након конференције коју сам организовала заједно са Амнести интернешенелом 1980. године у Торонту. Наиме, 1979. сам путовала у СССР и Чехословачку. Желела сам да путујем и искористим чињеницу да се као професор канадског универзитета сусретнем са људима из света уметности о којима ми је причао мој пријатељ и колега Јожеф Шкворецки. Он ми је, на неки начин, отворио врата за креативни свет људи иза „гвоздене завесе“. Читаоцима у Србији је он вероватно познат, а за оне који не знају, Шкворецки је био писац, прогресивни мислилац, део плејаде аутора коју су чинили и Милан Кундера, Хавел и други. Побегло је у Канаду након прашког пролећа 1968. године, тадашњој власти је сметало то што је он био превише апстрактан и продемократски оријентисан. То је увек била опасна комбинација, а посебно тада (смех).

Кад сам кренула да радим на Универзитету у Торонту, Шкворецки је био на Катедри за амерички филм и књижевност, и брзо смо одлучили да урадимо нешто по питању тешког положаја писаца који су у многим земљама света били жртве политичке репресије. Одлучили смо да писце-дисиденте позовемо у Канаду на конференцију коју смо организовали под покровитељством Амнести интернешенела. Желели смо да северноамеричком континенту промовишемо стваралаштво оних који се бескомпромисно боре за слободну реч, као и тешкоће са којима се сусрећу на том путу.

Дошла су велика имена књижевности, попут будућих нобеловаца Јосифа Бродског, Надин Гордимер, затим Едуарда Галеана, Шкворецког, Јехуде Амичаја, Алана Силитоа. Из Канаде и САД су били Маргарет Атвуд, Сузан Зонтаг, Алан Гинсберг... Читава та разноликост окупљене екипе људи је доводила и до смехотресних момента иако су теме биле изузетно озбиљне. Дискусије су често дивергирале ненаданим токовима, расправе су постајале перформанси. Негде на средини конференције смо чак имали и ситуацију где је Јосиф Бродски рекао да се дискутовало о безмало свачему, али баш ништа на тему еротике (смех). Бродски је био много забаван, уједно познат и по својим еротским поемама. Ми смо документовали дискусије у облику збирке есеја. Та збирка, која је својеврсна рефлексивна снова писаца о слободи, објављена је под називом *The writer and human rights*. Сећам се, рецимо,

посвећености Едуарда Галеана. У рубрици „Писац и друштво“, он је написао диван есеј о убијеном аргентинском аутору Харолду Контију, који је отет у ноћи кад је војна хунта преузела власт у Аргентини. Маргарет Атвуд и Надин Гордимер су водиле расправе о колонијализму, изолацији и променама, а понајвише о термину „револуције“. Организација догађаја је била посебно искуство, седморо писаца нису могли да дођу, већину су власти њихових држава спречиле у том (један од њих је био и касније председник Републике Чешке, Вацлав Хавел, прим. аут.), а у случају поменутог Контија никад није откривено шта се заиста догодило.

Интересовања за животе других и своје путовање у свет истраживачких биографија започели сте својеврсном трилогијом – објавили сте три истраживања о животима три креативне и инспиративне жене које су овековечиле северноамеричку књижевност 20. века. У питању су Елизабет Сمارт, Гвендолин Мекјуан и Маргарет Атвуд.

Тачно. Најпре да напоменем – многи од људи из екипе са којом сам организовала конференцију у Канади имали су конекције са (познатом издавачком кућом) Пингвином. Тако сам и ја стицало околности отишла у Лондон. Прича је прилично откачена...

Случајни сусрет?

Ох, да! Јесам ли поменула да волим случајности? (смех) У Енглеској је тада живела генијална и ексцентрична канадска списатељица Елизабет Смарт. Она је непосредно после Другог светског рата, као млада списатељица, издала право ремек-дело поезије у прози под називом *By grand central station I set down and went*. Свесрдно препоручујем ту књигу вашим читаоцима, јер је утицала на цео жанр. Смарт је живела у самоизолацији скоро 30 година, и кад више нико није знао шта је са њом, издала је наредну књигу. Из Пингвина су ме питали да ли бих пристала да радим на њеној биографији. Није било лако у почетку, сећам се нервозе при нашем првом сусрету. Смарт је сама подизала четворо деце у добровољном егзилу за који је рекла да је бег из колонијално оријентисаног друштва и изврнутих друштвених норми. Моја прича о Елизабет Смарт је такође и прича о писцу који губи поверење у свој књижевни квалитет и, на послетку, пред крај живота га враћа. Након тога, писала сам биографију највеће канадске песникиње Гвендолин Мекјуан. То је биографија о скривању, о младој жени која тражи језик којим би комуницирала са средином. Трећа је биографија Маргарет

Атвуд, коју, верујем, не треба посебно да представљамо. Та биографија је комплексна игрица медитације и маштања о свету у ком књижевност и жена у тој књижевности имају важну реч.

Биографије су посебан вид архивског истраживања, али се чини често и потцењен. Шта је за вас основа за писање квалитетних истраживачких биографија?

Писање биографија је константна унутрашња борба са сећањима и са сопственим егом како би се избегли фиктивни наративи којима често тежимо. Та борба је спора, спор је и сам процес писања, као и сатисфакција. Многи бенефити и ужици мукотрпног истраживачког процеса нису одмах видљиви, слично раду у било којој компетитивној модерној науци. Писац игра више улога, од психолога, пријатеља, критичара, трансформишући се у детектива који проматра пажљиво све чињенице како би одговорио на питање: како је *проживљен њај живиош о ком пишеш*? Биограф мора да буде мотивисан сталним трагањима за деловима слагалице коју слаже. Обликовање грађе је изузетно важно јер је веродостојност свих података проверљива. Ипак, проверљиви подаци се не налазе само у великим библиотекама, већ и у приватним или тајним архивима разних федералних служби, или кућама оних који много знају, а није им дато да своја знања јавно поделе јер су их друштво или режим маргинализовали. Као што видите, многи вредни подаци су иза врата на која треба куцати и неколико пута. Постоје стварности које као да су исход фикције, а биографија, у том смислу, има корективну улогу која публици изнова указује на вишеслојност и (не)вероватност људског живота и сећања о њему.

Након што сте објавили биографије три инспиративне и интригантне књижевнице, издали сте и књиге у којима реконструишете животе велике групе уметника у тешким социјалним околностима. Једна је књига о Куби под називом *Grace under pressure*, а друга је књига *Villa Air Bel*. Док је ова прва књига колективна биографија у којој гласови кубанских уметника говоре сами за себе, друга је несвакидашње сведочанство о подвигу америчког новинара Веријана Фраја, који је у једној кући у Марсељу спровео мисију спасавања стотина авангардних уметника од прогона нациста. Неки од људи које је спасио били су и Анри Бретон, Макс Ернст, Марк Шагал, Пеги Гугенхајм. Како сте дошли до знања о вили Ер Бел, с обзиром на то да је чак и у самој Француској она прилична непознаница?

„Доста сам размишљала о идеологијама. Пишући књигу *Стаљинова кћи*, открила сам да је цео систем у СССР, за који сам сматрала да је био интринзично идеолошки, заправо био заснован на моћи и издајама, калуп који обичног човека чини напуштеним, депресивним“

Овде се догодила лепеза случајности, извини што ћу мучити ваше читаоце многобројним „случајностима“ у овом интервјуу (смех). Додала бих само да је књига *Villa Air Bel* заправо и биографија једне зграде. Интересовање за целу причу је почело још 1995. године у Мексику. Тамо сам се спријатељила са сликарком Леонором Карингтон, која у Мексику и након смрти ужива божански статус. Она је била проминентни надреалиста и творац покрета насталог касних тридесетих 20. века, и оснивачица *Women liberation* покрета у Мексику. Догодио се да ми је у руке допала њена књига о бекству из окупираних Француске 1940. године. Карингтон је, у младости, била љубавница Макса Ернста, а Ернст је касније био у браку са Пеги Гугенхајм, коју знамо као мецену и једну од важних фигура у уметничком колекционарству. Испријајући један поподневни чај са Леонором, она ми је открила нову перспективу оног што сам сматрала ратним избеглиштвом: она и Ернст нису желели да беже. Када сам упитала због чега, рекла је да је Ернст, као Немац који је живео у Француској, био проглашен непријатељем и хапшен како од стране Француза (јер је био немачки држављанин) тако и од стране фашиста (јер је био јеврејског порекла). Године 1940. ситуација је кулминирала – из слободне зоне Француске се није могло изаћи без посебних докумената за излазак, и за многе људе је то био еквивалент лаганог смрти. Карингтон ми је тад метафорички описала дилему: „Некадашњи Париз је за нас био слобода, и ако нисмо могли у Париз, где бисмо друго могли?“ Тај мотив је, у суштини, жеља човека да избегне да снажно зажмури и пожели да баш то омиљено место

постане слобода. Ипак, Други светски рат је пребрзо мењао слику реалности, а „сигурних кућа и градова“ о којима се маштало више није било. Зато књига *Villa Air Bel* и почиње Бекетовим епиграмом који алегорички преноси однос прошлост-садашњост речима: „Не можемо да утекнемо од ‘јуче’, јер: или смо га ми већ променили, или је то ‘јуче’ већ увелико променило нас.“ Књига коју сам написала је покушај одговора на питање: Како знати када оставити све и побећи? Како постајемо избеглице?

Хоризонти над којим сам тражила одговоре на та питања нису само хипотетичке површи, они су присутни и у мом некњижевном животу. Видите, мој супруг Хуан је музичар из Чилеа, и Пиночова диктатура га је затекла док је био уредник у театру. Власт га је убрзо притворила на неколико месеци, а након изласка из затвора он је напустио Чиле. Вратили смо се заједно, 1985. године, иако је Пиночова власт била једнако репресивна. Да дочарам то време, рећи ћу да смо једне ноћи били у кафеу где је гитариста свирао тада забрањене песме Виктора Харе (познати музичар и социјалиста, којег је Пиночова хунта брутално отела и стрељала на стадиону у Сантјагу). Неки диван, млад свет је био у том кафеу, и након перформанса позвали су мог супруга да му покажу забрањене књиге које су тада читали. Једна од њих је била и култна књига Едуарда Галеана *Ошворене вене Лајинске Америке* за чије поседовање је у Пиночевом Чилеу била прописана затворска казна. Осетили смо у ваздуху патњу, идеале и страх од свих ужаса на које се та млада генерација припремала. Управо тај момент, када се свет из заносног комфора трансформише у акутни хорор, то је фрагмент времена који желим да оживим у биографским књигама. Зато је рад на *Villa Air Bel* био надахнут.

У једном од прошлих бројева нашег часописа Елементи, читаоци су имали прилику да прочитају причу са америчким физичарем, добитником Нобелове награде, Беријем Беришом. Он је описао процес трагања за невидљивим честицама помоћу детектора у дубинама планинских рудника. Како изгледа трагање једног биографа за „магичном честицом“, и који су главни кораци у процесу реконструисања прошлости и живота других?

Ако хоћете да приступите телескопу на опсерваторији, треба вам дозвола, зар не? Тако је и са архивским истраживањима. Разлика између истраживања свемира и наше земаљске прошлости је што ја могу да одем у библиотеку, или назовем универзитет тражећи неки податак, а онда могу да разговарам са, ако их још има, живим сведоцима или одем на „место злочина“ не

би ли проверила аутентичност неког описа. Док сам писала *Villa Air Bel*, истраживање се састојало у анализирању непрегледног материјала који сам добила са универзитета Колумбија и Јејл, као и читању стотине писама која су на тему скривања од нациста у скровишту у Марсељу писали Андре Бретон, Макс Ернст, Пеги Гугенхајм, Консуела Сент Егзипери (супруга писца Антоана Сент Егзиперија, прим. аут.) и многи други. Ипак, најдирљивији моменти за мене су била читања избегличких кореспонденција које је оставио совјетски писац и поета Виктор Серге.

Књига Стаљинова кћи је уједно и ваше најнаграђиваније дело које је недавно преведено и на наш језик. У њој реконструишете биографију на основу сећања о јединој ћерки совјетског диктатора Стаљина. Да ли је прикупљање материјала за *Сћаљинову кћи* било другачије у односу на ваше претходне књиге?

Јесте. Кад говоримо о истраживању живота једине Стаљинове ћерке, Светлане Алулијеве, оно је започето након Светланине смрти 2011. године. Издавач ми је представио ту идеју, на шта сам ја рекла да не говорим руски, а уредник је спремно одговорио: „Баш то ми треба! Неко ко ће се намучити да напише ту књигу!“ (смех). Ту сам морала да предузнем доста додатних акција не бих ли дошла до жељене документације. Акције су подразумевале путовања по целом свету, од Грузије и Русије, до Енглеске, Индије и САД. Причала сам са свим људима који су у било каквој вези са фамилијом Стаљин. Најтеже је било наговорити њену најмлађу ћерку Олгу, која живи у САД, да директно посведочи о животу своје мајке. Рад на књизи је трајао око три године, била сам потпуно апсорбована животним околностима којима је Светлана била изложена током свог бурног живота.

Прикупљајући грађу за *Сћаљинову кћи*, морала сам да имам контакт са агентима КГБ-а, ЦИА, ФБИ-ја. Сећам се и једног смешног догађаја. Изнајмили смо стан у Москви, мој супруг Хуан, и моје две асистенткиње са Московског универзитета. Једне касне ноћи на врата је закуцала полиција. Помислила сам, можда цури вода у купатилу, али онда ваљда не би слали полицију, већ водоинсталатера (смех). Испоставило се да је свега неколико месеци раније, у стану који смо изнајмили, млада девојка преминула под чудним околностима. Полиција је довела сведока да им помогне око реконструкције догађаја, а ми смо чекали у пицамама, у хладном ходнику. У једном моменту начелник је рекао: „Извињавамо се што вас ометамо у ове касне сате!“ Тад је један од млађих детектива прокоментарисао: „Извините, јесте ли ви нека позната личност?“ Зачудила

сам се и питала због чега то мисли, а он ми је одговорио: „Ово је први пут да се неком извињавамо!“ (смех).

Како један биограф квантификује веродостојност података који се третирају као званични?

Отвореност података, али и отвореност људи да разговарају о одређеним темама изискују велике напоре за истраживача. Можда би вашим читаоцима најзанимљивији био одговор управо на примеру истраживања о породици Стаљин, с обзиром на то да многе источноевропске државе које су биле под будним оком СССР имају проблем да отворе архиве и сад у 21. веку. У случају породице Стаљин, изазов је био што је људе које је совјетска власт радикално изопштила, требало уверити да њихов глас може да се чује у тој књизи и да је важно да он буде присутан. Кад је реч о мерљивости „јачине“ верзија које покушавам да анализирам, мој приступ је да све са ознаком „званично“ усвајам као једнако важно.

Оно о чему мора да се води рачуна – добра биографија не сме да нуди јаку верзију истине понуђену од стране биографа.

Након што сте прикупили материјал о животу Светлане Алулијеве, како сте савладали наредни изазов који се огледао у томе да је требало представити њене животне ставове у објективном светлу, без призивања коначних истина којима многа истраживачка књижевна дела и расправе данас теже?

Тешко питање. Да би ваши читаоци схватили због чега то кажем, морамо да кажемо да књига *Сћаљинова кћи* у поднаслову има „Нестваран и буран живот Светлане Алулијеве“. Зашто? Пре свега, Светлана је проживела неколико различитих живота. Рођена је као једина ћерка суровог диктатора, борца за власт и, пре свега, контролу туђих живота. Она је у најранијем детињству спознала суровост свог оца која се огледала у нестанку једног дела родбине чије је уклањање Стаљин лично наредио. Када је Светлана почела да улази у прве љубавне везе, њен отац је драстично променио њихов однос, бивао је све бруталнији. Њену прву љубав, познатог филмског режисера Каплера, послао је у гулаг на 10 година. Повезано са његовим честим одсуствима, може се рећи да је одрасла као емотивно сироче и да је зато рано почела да припрема план о бекству. Овде је врло важно да се разуме једна ствар. Док

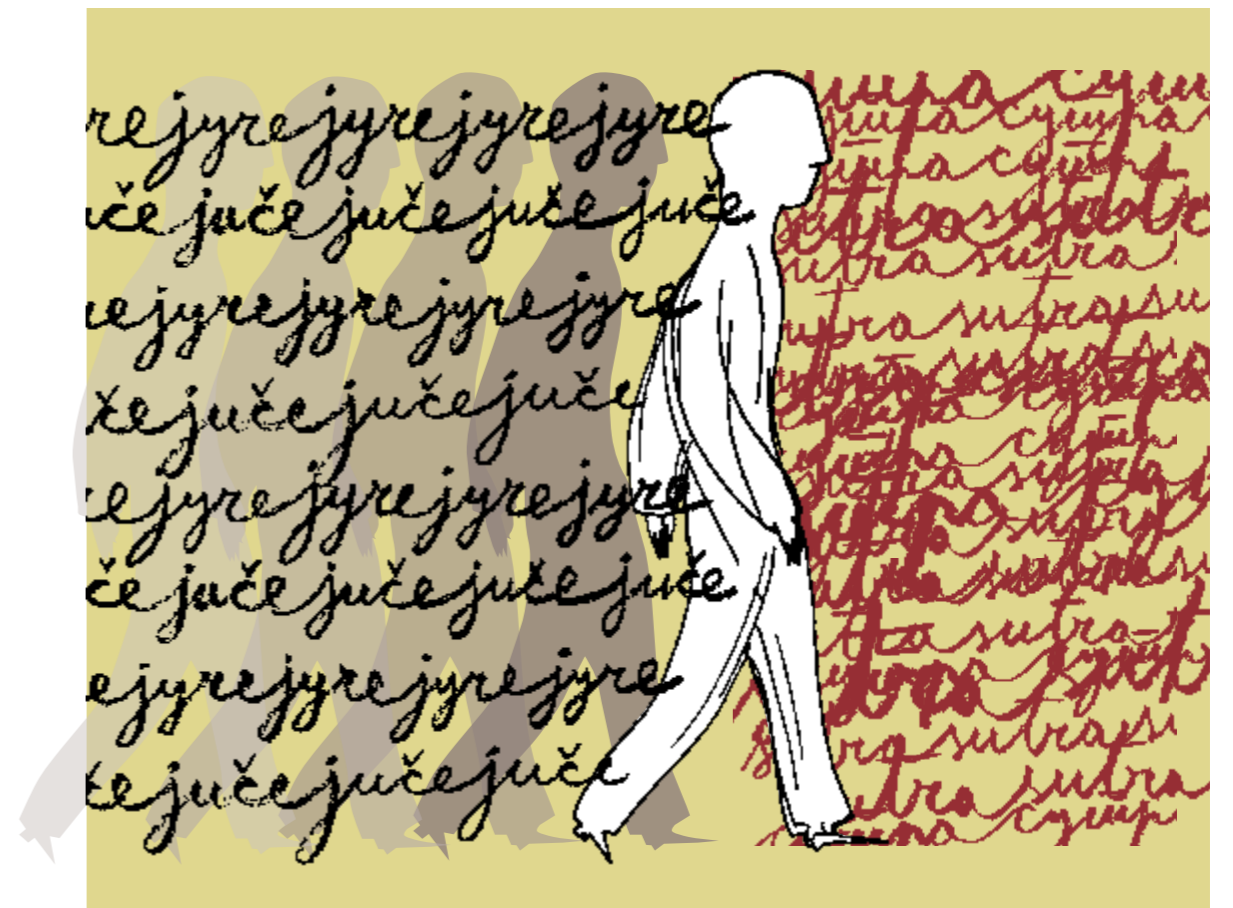

ФОТО: Anna Cernok

много људи беже од нечеја, Светлана Алулијева је бежала ка нечему! То нешто су били љубав, слобода и, она је веровала, преузимање контроле над сопственим животом. Њено бекство је зато имало двоструки мотив: побећи из СССР и наћи љубав. Она је у СССР имала већ два брака иза себе и двоје деце коју је оставила написавши им да је „немогуће бити вечни роб“. Отишла је у Индију, а затим, марта 1967, у Њу Делхију контактирала америчку амбасаду тражећи азил. Са собом је понела тек нешто одеће и мемоаре које је писала на руском језику. Њени мемоари су дословно прокријумчарени у САД и објављени на енглеском као *Двадесет њисама њријашељу*. Књига је моментално постала бестселер, а Светлана милионерка. Ипак, она је лутала, улазила у нове афере, потрошила сав новац у хуманитарне сврхе. Романтично радикална, како је рекао њен нећак Александар Бурдоњски, до те мере је нагло мењала планове да је старост дочекала у социјалним домовима у Енглеској. Експериментисала је и са људима и са религијама. Ипак, на крају, чини се да је нашла тај дуго жељени мир, и то у годинама када је схватила да, за разлику од свог суровог оца, она нема ни снагу ни вољу да контролише било чији живот, па ни свој.

У *Њренушк*у када је Роузмери Саливан завршила своју *надахнућу ојис њочешка рада* на књизи о Стаљиновој ћерки, зазвонио је *Шелефон*.

Звала је Олга Петерс. Светланина ћерка. Стаљинова унука. Спријатељиле смо се док сам радила на књизи. Често се чујемо, она живи у

Орегону. То је једна дивна особа која је много учинила да Светлана крај свог живота дочека у спокоју. Олга никада није оптуживала своју мајку за честа сељакања, за недостатак сигурности, за нагле животне потезе, желела је само да види како је Светлана срећна.

У свемиру постоји један занимљив феномен: често се дешава да нека блиска галаксија својом величином и масом замаскира неку далеку галаксију која се налази у истој линији вида. Тако се дешава да лепота и историја тог далеког, замаскираног света остају невидљиве посматрачу. Чини ми се да сте ви имали сличан изазов у писању биографије о Стаљиновој ћерки. Како сте успели да уклоните тај извор који маскира све у својој близини, огледан у мрачном лику Јосифа Стаљина?

Хм, занимљива аналогија. Рекла бих да сам једноставно пустила сећањима да одраде своје. Била сам фокусирана на Светлану од самог почетка. Њен живот је био толико занимљив, хаотичан, неуредан, често несавладив, али опет раздраган, пун потраге за светлом, за разумевањем, за истинским спокојем... свега онога што није било у Стаљину. То је тај пресек унутрашње снаге и јавне моћи. Неке велике историјске фигуре су као ти велики и масивни објекти које сте поменули, али без светла, дакле, потпуно тамни. Тако да нисам морала да моделирам много ствари. У супротном би Стаљинов импринт бивао све јачи, а то је управо оно што желите да избегнете.

Такође, доста се разликују писање биографије о особама које су живе, и оних које то више нису. Многи биографи тврде да са сигурношћу могу да дефинишу и детектују главне мотиве у каријери великог писца или политичара, и да им није важно да ли је он жив или мртав. Мислим да је такав став погрешан и дозвољава егу да се често меша у објективност интерпретирања нечијег лика. У случају Маргарет Атвуд, која је међу најчитанијим живим писцима на свету, имала сам два мотива. Први је био да проведем реално време са једним живахним, коврџавим писцем који има један лик у јавности, а други у кухињи (смех). Са друге стране, каријера и бескомпромисност Атвудове су путокази и инспирација за многе девојке које размишљају на који начин да заштите своје одабире, креативне планове и аутономију. Биографија Маргарет Атвуд је замисљена као страствен пут у подсвест и прича о целој тој генерацији њених канадских савременика.

Причали смо на почетку овог разговора о култној конференцији коју сте организовали

за писце-дисиденте. Много година након те конференције, описујући како замишља свет у блиској будућности, Едуардо Галеано је у једном од својих есеја предложио да би једно од основних људских права требало да буде и право на снове, али да би требало pazити да се и за то не уведе цензор. Како су, међу писцима које сте окупили, изгледали снови о слободи те 1980. године, а како изгледају данас?

И ви и ја смо апострофирали значај Едуарда Галеана, и потпуно бих се сложила колико је он био важан и продоран глас једне генерације дисидентата. Његово полемичко дело *Ошворене вене Лајтинске Америке* је постало бестселер у тим истим Сједињеним Америчким Државама чију политику је аргументовано критиковао. Поред њега, афрички писци су истицали проблем расизма и колонијализма који се огледао у маргинализовању њиховог стваралаштва, источноевропски дисиденти су пренели сведочанства о стресном надзору и тортури од стране обавештајних служби, афро-амерички писци су говорили о томе како су и даље подложни јакој аутоцензури. Ипак, рекла бих да се највише прављало о јачини и улози писане речи као инструменту револуције. Док су неки од учесника имали јака уверења да се свет мора мењати револуцијама, други нису револуције видели као резултат истинских снова о бољем свету. Многи од њих су били сведоци револуција које уметницима нису нужно донеле веће степене слободе.

Ко су дисиденти данас? Рекла бих клинци на улици, они тихи и непоколебљиви млади људи решени да мењају начин на који размишљамо о климатским променама, законима о оружју, старим културама, положају Аборицина, коришћењу база података... Чини ми се да је тад, пре пола века, било неопходно да писци оставе заоставштину о језивим, мрачним временима у којима су стварали, а да су данас најнеопходнији они гласови који ће знати да поведу полемику о реформама. Једна од важних реформи је и ова коју ви чините кроз научнопопуларне часописе. Као некадашњи професор универзитета могу да посведочим колико је рад на томе да јавност разуме истраживачки процес кључан да би све ове друге реформе које сам поменула биле ефикасно спроведене.

Написали сте путопис о Куби. У предговору те књиге Маргарет Атвуд је навела да се свежина света открива само ако „ослушкивање и посматрање нису пасивне активности“ и да „Роузмери Саливан зна како да слуша људске гласове“. Колико брзо откривате нове нивое сопственог живота док осматрате нечији живот „изблиза“?

„Ко су дисиденти данас? Рекла бих клинци на улици, они тихи и непоколебљиви млади људи решени да мењају начин на који размишљамо о климатским променама, законима о оружју, старим културама, положају Аборицина, коришћењу база података...“

Приче и људи се мењају. Путовала сам на Кубу где сам разговарала са њиховим уметницима, легендарном примабалерином Алисијом Алонсо, затим Компајем Сегундом, гитаристом *Vienna Vista Social Club*-а, и многим другим драгим људима. Верујте, пропутовала сам читав свет, али мислим да нико не исприча свој живот потпуно странцу као што то раде Кубанци. А они кажу да се ретко ко одважи да исприча праву причу о њима, јер многи писци и режисери долазе да би документовали само делић сопствених фантазија о Куби. Током истраживачких путовања научила сам да се приче мењају тако брзо да је понекад и писцу тих прича непознато што ће се десити. Нивои живота су у том смислу алтернативни путеви који воде до истог циља. Доста сам размишљала о идеологијама. Пишући књигу *Стаљинова кћи*, открила сам да је цео систем у СССР, за који сам сматрала да је био интринзично идеолошки, заправо био заснован на моћи и издајама, калуп који обичног човека чини напуштеним, депресивним. Али, кад смо фотограф Дејвид Бети и ја отишли на Кубу, одлучила сам да политички дискурс оставим по страни. Само сам желела да слушам и записујем како моји кубански саговорници причају о својој присности са острвом. Тако се откривање свежине света апсорбовало у један ниво мог живота. Мислим да је читавом свету потребна једна мајска киша за коју Кубанци верују да све на свету моментално учини лепшим. —(E)

Испражиће више о аутору на страни 31.

ИНТЕРВЈУ

Тијаго Хирт,
математичар

Фама о математици

„Покушавам да направим неку врсту родослова забавне математике, да истражим забавну математику кроз многе њене аспекте и да размишљам о томе шта је она и како доприноси науци“

РАЗГОВАРАЛА:
Александра Равас

ТИЈАГО ХИРТ је, како воли за себе да каже, математички авантуриста. Промоцијом математике бави се од 2011, а за то време посетио је више континената. Само у последњих неколико месеци, поред Беча, где је учествовао у раду Куће математике Више педагошке школе, посетио је Мапуто, где га је одвео истраживачки задатак на тему игара, математике и мађионичарства, а затим је преко Београда и Гетеборга стигао до Норвешке, одакле је требало да путује у САД на конференцију посвећену америчком математичару Мартину Гарднеру *Gathering For Gardner (G4G)*. Због глобалне пандемије изазване корона вирусом вратио се пре времена у родни Лисабон у марту 2020.

Хирт тренутно припрема докторску тезу из области историје и филозофије науке. Активан је члан удружења *Circo Matemático*, чији је један од оснивача, као и удружења *Ludus* (оба за свој главни циљ имају промоцију математике). Био је у организационим одборима више међународних конференција посвећених изучавању игара на табли и забавне математике, а учествовао је и у различитим промотивним догађајима (Европска ноћ истраживача у Лисабону, Математички

вашар у Лисабону...). Наступа и као мађионичар. Коаутор је књиге *Matemagia com cartas de jogar*, о математици која се крије у триковима с картама.

Чињеница да математика није баш најомиљенији школски предмет опште је место, али није нужно да се став према математици не промени касније у животу. Каква су ваша искуства?

Спектар искустава у математици, као и у сваком другом пољу, веома је широк и далекосежан. У том смислу, доживео сам нека невероватна, нека фрустрирајућа искуства, и све оно између. Имао сам довољно среће што ми се указала прилика да упознам неке од мојих хероја у математици, као што су Рејмонд Смелијан, Ричард Гај, Џон Конвеј или Стивен Волфрам, све сам их срео на различитим *G4G* конференцијама током година. То је, наравно, веома подстицајно, а показало ми је људски и друштвени аспект математике. Одувек сам био импресиониран љубазношћу и отвореношћу ових великих умова према другим људима. Иако сумњам да ћу икада постати тако успешан математичар, посебно узевши у обзир да изучавам тајанственија поља математике, сматрам да ми они указују на правац којим треба да се крећем.

ФОТО: А. Равас

Присетити се негативних искустава јесте клише и верујем да је тешко бити оригиналан у том погледу, посебно кад се узме у обзир фама која одувек прати математику (читав низ ученика, наставника и кога све не, који су се жалили на тешкоће с математиком, макар што се тиче формалног образовања, рекао бих). Разлог за то је висок ниво апстракције и многи други предуслови потребни за изучавање математике, али нећу се овде много задржавати на томе... много је тога стварно већ написано на ту тему. За мене је можда најзахтевније када на почетку иде лако с неком идејом или концептом, а онда се појави препрека, и ја све закомпликујем и учиним тежим него што у ствари јесте. У таквим ситуацијама не треба себе схватити преозбиљно, треба показати и незнање у том процесу учења.

Наравно, ништа се не може поредити с оним осећајем када предано радиш на неком конкретном проблему и пробудиш се усред ноћи с тачним решењем, па устанеш и коригујеш тај доказ на ком радиш. Верујем да техничка поља математике пружају много таквих прилика. Једноставно, да искористим фразу Мартина Гарднера, у питању је онај тренутак када изустимо „аха!“.

Упркос том тренутку када решавање математичких задатака изазове узвик „аха!“, за докторат који припремате изабрали сте нешто што не спада у класичну математичку тему. Откуд то?

У својој дисертацији мало сам се више удаљио од мог основног математичког усмерења. Неколико је разлога за ово моје „скретање“ ка изучавању

историје и филозофије науке. То поље је блиско повезано с природним наукама и у зависности од онога чиме се бавите, може се повезати више с хуманистичким или с математичким наукама. Управо то га чини занимљивим. У питању је једна мултидисциплинарна област која спаја стручњаке попут историчара и филозофа с врхунским научницима који су такође заинтересовани да разумеју више од чисто техничке стране историје и филозофије науке, тог културног подухвата који има посебан статус. У тој области, статус математике је прилично непостојан, она је „краљица свих наука“, али им је истовремено и слушкиња. По том питању, ставови и приступи су другачији од научника до научника, а рад унутар поља историје и филозофије математике се разликује. Имао сам среће са истраживањем, јер су ме на одељењу факултета на коме су заинтересовани за много различитих поља истраживања веома лепо примили, и као студент докторских студија позван сам у један од најпрестижнијих истраживачких центара у Португалу, *CIUHCT (Centro Interuniversitário de História das Ciências e da Tecnologia*, Међууниверзитетски центар за историју науке и технологије) где ради много великих међународних ауторитета на пољу којим се бавим.

Наравно, мој ментор, Жорж Нуно Силва, одиграо је велику улогу на том мом путу. Управо су његова предавања о историји игара на табли (у време док сам још био на основним студијама) не само покренула моја интересовања у правцу студија игара на табли (то је друга прича), већ су ме навела да размислим и о неким другим могућностима студирања. Алтернативна опција (којом сам се накратко незванично бавио) била су операциона истраживања. Верујем да попут свих добрих учитеља, Жорж Нуно нуди широк избор и разне могућности свим својим студентима. Имао сам среће и можда сам био довољно луд да изаберам оне које су ме највише занимале, а међу њима је и изучавање забавне математике са историјске (и не само историјске) тачке гледишта.

То је, дакле, област којом се бавим у свом докторском истраживању. Покушавам да направим неку врсту родослова забавне математике, да истражим забавну математику кроз многе њене аспекте, да размишљам о томе шта је она и како доприноси науци, математици итд. Када вам је познат живот и пут конкретног задатка, његова биографија, то разјашњава више тема (нпр. како су тада људи разумевали одређене идеје, развој мишљења), али такође разјашњава напредак техника практичног решавања задатка, тј. како је у средњем веку неке задатке било концептуално немогуће решити, а касније су постали савладиви (сетите се, рецимо, квадратуре квадрата с различитим дужинама страна, што је сматрано нерешивим задатком све док није